

УДК 321.32.01

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ: СУТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Ігор Николін

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, (0322) 964-108*

У статті розглядається суть соціально-політичної активності як одного з важливих чинників політичного процесу. Обґрунтовано, що соціально-політична активність найповніше характеризує соціальну сутність людини як суб'єкта політики.

Ключові слова: соціально-політична активність, суб'єкт політики, свобода, людина, інтерес.

Проблема модернізації соціально-політичної системи пов'язана з багатьма чинниками (інституційними, професійними, регулятивними тощо), однак найважливішими чинниками у цьому процесі, на наш погляд, є людська діяльність та активність.

Соціально-політична активність – явище досить трагічне, оскільки саме в історії людства вона не завжди знаходила для себе необхідного часового і просторового поля, постійно спрямовувалася та підпорядковувалася історичним обставинам, що не давала їй змоги виявити справжній (об'єктивний, а за М.Вебером – ідеальний) потенціал. Такі історичні детермінанти впливали на формування занадто барвистої картини соціально-політичної активності, що знайшла в академічному визначенні бінарну характеристику – створюючої і руйнівної активності. Першу, оцінюють як позитивну, другу – як негативну. Це недостатньо коректне визначення в демократичній концепції соціально-політичної активності істотно розширюється, уточнюється низкою її конкретних складових, що визначають саме демократизм соціально-політичної активності, як певний історичний рівень розвитку. Власне демократія, як форма соціально-політичної організації суспільства, передбачає реальне народовладдя, яке ґрунтується на соціально-політичній та економічній активності населення.

Але рівень загальноцивілізаційного розвитку не дозволяв до певного часу і за певних умов уникнути відомих деформацій у проявах соціально-політичної активності. Тому осмислення цього процесу набувало характеру своєрідної романтичної візії та утопічних переконань і лише деколи трансформувалося у програмні настанови боротьби за отримання того спектру можливостей, що стали б основою для соціально активного, творчої самореалізації людини, соціальних груп, людства загалом.

Як бачимо, соціально-політична активність безпосередньо пов'язана з доцільним, дієвим характером людської діяльності, зі складною системою її біологічних і

соціальних потреб та інтересів, з конкретними історичними умовами і можливостями реалізації власних прагнень, мети та ідеалів. З допомогою поняття “соціально-політична активність” ми визначаємо не стільки рівень соціально-політичної дієвості людини, скільки фіксуємо міру її суб’єктної визначеності, як реалізацію її якісних особливостей. Тому соціально-політична активність якнайповніше характеризує соціальну сутність, моральні якості, активну життєву позицію людини. Це елементи єдиного, складного, суперечливого процесу. Людина не може активно діяти в соціально-політичному житті, не сформувавши певної життєвої позиції, і навпаки – життєва позиція, що сформувалася, дає змогу їй зайняти певне соціальне становище і правильно визначити спрямування власних дій, свою особисту мотиваційну структуру (потреби, хист, волю, свідомість тощо). Це, в свою чергу, забезпечує особі можливість врахування вимог, норм суспільства, вияви своєї індивідуальності, самовизначення і самоствердження як суб’єкта відносин.

Означені обставини свідчать, що зміст, сутність людини як соціально-політичного суб’єкта, її активне начало може бути пізнане і реалізоване лише через суб’єкт-об’єктні відносини, виключно лише в процесі її предметно-практичної самодіяльності. І, таким чином, лише через ці фактори може бути виражена її соціально-політична активність, рівень якої залежить, передусім, від рівня досконалості цих відносин.

Людина може зайняти активну позицію щодо соціального середовища, його умов за певних обставин: по-перше, коли в її свідомості відбилися ці умови як предмет задоволення потреби; по-друге, коли ці умови є для людини життєво важливими, необхідними; і по-третє, коли людина чітко усвідомила, що задовольнити цю потребу вона може тільки шляхом діяльності. Сукупність цих умов і визначає соціально-політичну активність людини. Отже, соціально-політична активність людини – це результат її свідомості, духовно-моральних якостей, рис, хисту, визначальний особливий характер її діяльності, що виявляє ті або інші зміни в матеріальних і духовних умовах її життя. З цього погляду аналіз поняття “соціально-політична активність” є відносно новим для суспільствознавства. Це означає, що активність має вияв у людському бутті як здатність до свідомих акцій і реакцій, вона характерна для неї як стан чинності (вчинку) і реалізовується на тлі цього стану саме як свідомодіяльна форма самоствердження і самовизначення особистості, соціальної групи, що носить самодіяльний характер в тій або іншій сфері на відміну від звичайної, нормальної (нормативної).

Соціально-політична активність має бути осмисленою, повинна акумулювати в собі дві форми буття: внутрішню і зовнішню, які перебувають у діалектичній єдності. Зокрема, внутрішня (суб’єктивна) активність передбачає більш-менш розвинену структуру суб’єктних (біологічних, психічних, фізіологічних) якостей, рис суб’єкта, органічно притаманної йому спроможності й потреби до соціальної самодіяльності, не нав’язаної ззовні, а такої, що за своїм спрямуванням протікає згідно внутрішнього, усвідомленого спонукання. В цьому сенсі соціально-політична активність репрезентує собою ту особливу якість людини, яка визначається як здатність суб’єкта цілеспрямовано вибірково взаємодіяти з середовищем, якість якого ґрунтується на індивідуальних потребах, інтересах, ціннісних орієнтаціях тощо, спрямована на засвоєння і перетворення різноманітних сфер соціальної дійсності й самої себе. Ця важлива форма активності припускає наявність слабозрозвинутого ступеня індивідуальної свободи (що передбачає вибірковість її самодіяльності), ще не

сформульованого прагнення до якісного перетворення соціальних умов згідно своїм власних інтересім та цінностей. А зовнішня (об'єктивна) активність зумовлена причинами й обставинами зовнішніми. Вона спонукає людину до діяльної цілеспрямованої зміни (перетворення) навколишньої соціальної реальності, в основі якої є система суспільнозначущих (без врахування індивідуальних особливостей і різноманітності) потреб та інтересів.

У демократичній концепції соціально-політичної активності продуктивна активність, зокрема, пов'язується не з засобом виробництва матеріальних і духовних благ, що має процесуальний характер, а з потребою людини створювати ці блага і оцінювати це творіння не за процесом його організації, відповідними відносинами, в які змушені вступати люди в стані цього виробництва, а за його результатом, споживчій вартості кінцевого продукту, в чому, відповідно, і полягає вищий сенс продуктивної активності. Отже, вона може виявитися тоді, коли людська праця синтезує в собі моменти самодіяльності, репрезентує себе як певна міра самодіяльності. Така праця відображає дійсну продуктивну активність працівника як трудівника, його вільне (самодіяльне) ставлення до неї та здійснення. Людина саме в процесі такої праці формує і відтворює і саму себе, і суспільство, матеріальні й духовні цінності, суспільні відносини, які є природними умовами праці.

Продуктивна активність є основним видом соціальної енергії, соціально-політичної активності, головним засобом існування людини, визначальним чинником загальноцивілізаційного руху будь-якої соціальної системи. Причому, як соціально-політичне явище, вона заздалегідь визначає всі рівні і форми соціальних конструкцій, їхню надійність і довговічність. Тому, будь-яка непродуктивна поведінка, яка разом з тим є носієм суб'єктивних претензій щодо панування, особливе станове визначення в суспільстві з особливим набором привілеїв тощо, не можуть бути органікою здорового розвитку, тим більше прогресивним його відображенням. Отже, в поняття "продуктивна активність" слід включати винятково прогресивну енергію, спрямовану на відтворення не лише необхідних форм життя, а й основного соціального джерела – людини.

Продуктивну активність слід розглядати і як норму соціально-політичної самодіяльності власників, оскільки активну роль може відігравати саме господар-власник, призначення якого полягає в ефективній реалізації власності. Продуктивна активність працівників, у такому випадку є функцією господарюючого, самоврядуючого власника, що реалізовує у виробничому процесі як свої власні, так і колективні (групові) соціально-економічні потреби, інтереси, цілі і настанови, тобто реалізує себе в якості самодіяльного суб'єкта суспільних відносин.

Між відносинами власності та соціально-політичною активністю працівників як суб'єктів виробництва, існує прямий і зворотній зв'язок. З одного боку, спрямування і корисність, особливості вияву цієї активності, визначаються змістом, особливостями тієї форми власності, функціонування якої вона відображає. З іншого боку, ефективність, результативність продуктивної активності працівників підкреслює життєздатність приватної (приватно-колективної) форми власності в конкретно-історичному суспільстві. Звідси можна зробити висновок про можливість та необхідність розвитку в першу чергу приватної власності у процесі продуктивної діяльності, що забезпечує різноманітні вияви соціально-політичної активності працівників. Саме приватна (приватно-колективна) власність звільняє працівника, колектив загалом від непотрібної опіки, а також перетворює їх в дієвих господарів.

Соціально-політична активність у демократичній концепції соціальної активності, незважаючи на те, що в змісті терміну демократія є владний аспект, подана як загальноорганізаційне починання, призначення якого полягає в державному, управлінсько-владному впорядкуванні відносин суб'єктів активності з огляду на неоднаковість їхніх можливостей та інтересів. Ця впорядкованість виступає в якості властивості, присутньої в будь-якій соціальній системі, хоча і з різною мірою ефективності. Демократичний прогрес перетворив сьогодні цю властивість на загальноцивілізовану форму соціальної гармонізації, що дало змогу політикам і вченим визначити сучасний соціальний світ як світове співтовариство, хоча суперечностей в його розвитку, і традиційних, зокрема, ще багато. Остання обставина свідчить про те, що сьогодні продуктивна активність, як змістовна якість, може бути уявлена значною мірою з допомогою політики, політичної діяльності, політичних систем, соціально-політичної активності. Тому вкрай необхідно використовувати термін "соціально-політична активність" тільки з гуманістичних позицій, з огляду на реальність процесів утвердження соціальної справедливості в світі. Це і буде більш точним означенням змісту родового поняття "соціальна активність" і його видового поняття "соціально-політична активність".

Соціально-політична активність і політика органічно взаємозв'язані й взаємозумовлені поняттям єдиного процесу суспільного розвитку. Тут соціально-політична активність відображає загальнозначущі політичні інтереси й цілі, що реалізуються через стратегічні напрямки суспільного розвитку. Такий зв'язок пояснює те, що в цьому процесі через соціально-політичну активність суб'єкт політики з необхідністю вступає в політичні відносини, освоює і змінює їх. У цьому зв'язку знаходять відображення різноманітні економічні, соціальні, культурно-ідеологічні й інші інтереси соціальних верств, груп, політичних партій, суспільних рухів і формувань. Саме в такому сенсі значимість соціально-політичної активності визначається і тим, що вона у поєднанні з відповідними засобами її забезпечення репрезентує себе, як діяльність. Мається на увазі механізм влади, апарат управління, різноманітні політичні інститути, організації тощо, завдяки яким вона не має собі рівних по силі впливу на процеси, що відбуваються в суспільстві. У цьому зв'язку науковий підхід до характеру соціально-політичної активності припускає зіставлення, порівняння реально здійснюваної діяльності з тими потенційними можливостями, хистом, якими суб'єкт політики в даний момент володіє. Можна сказати, що рівень розвинутої соціально-політичної активності визначається мірою предметно-практичної реалізації її соціально-політичного потенціалу, пов'язаного передусім зі сферою політики.

Соціально-політична активність є важливим структурним елементом соціальної активності, має свій власний зміст, функції, є своєрідним активно-діяльним відносинами між людьми, групами людей у суспільстві, до інших людей і до самих себе. Вона зумовлена їх суб'єктно-об'єктним становищем в системі соціальних відносин і спрямована на засвоєння реальної дійсності, її умов. Ця обставина означає, що соціально-політична активність передусім репрезентує життєву позицію людини, групи людей, а не просто діяльність як таку. Такий підхід, підкреслюючи особливу значущість внутрішніх структурних джерел розвитку соціально-політичної активності, дає змогу якнайповніше проникнути в її сутність, особливості її реалізації. Відповідно може бути виявлена і структура активності, що досліджується,

як інваріантна загальній структурі соціальної активності, але разом з тим володіє певною змістовною специфікою.

Як відомо, демократизм, як основна якість політичної системи, повинен забезпечити широкий простір для управління соціально-політичною активністю. Основою цієї властивості демократизму є реальне народовладдя, юридично закріплений суверенітет народу і окремої людини. З цього випливає, що управління соціально-політичною активністю мусить спиратися на реальне народовладдя, воно об'єктивно вимагає певного рівня соціально-політичної активності, участі народу в здійсненні влади на всіх рівнях державної організації. Кожний громадянин країни повинен володіти всією повнотою прав і свобод, щоби брати активну участь у політичному житті. Це означає, що саме демократизм забезпечує можливість вияву соціально-політичної активності, створює необхідні умови активної дієвої участі населення в управлінні державними і суспільними справами. Таким чином, впровадження демократичних механізмів в життя суспільства – це той важіль, що забезпечить включення її основного суб'єкта – людини в процес політичного реформування в Україні. Ця обставина дозволяє по-новому дивитися на природу соціально-політичної активності, як на засіб, що формує матрицю самоорганізації суб'єктів, що забезпечує можливість здійснення їх самодіяльності в сфері соціально-політичних відносин.

Досягнення соціально-політичної активності в аспекті вибору стратегічного курсу України є одним з найбільш плідних напрямів визначення складових політичного процесу й демократичного розвитку. Однак, плідним він може бути тільки в тому випадку, якщо це буде не традиційний коментар партійних і державних рішень, до якого часто зверталися суспільствознавці, а теоретичне осмислення практичних соціально-політичних кроків всіх верств суспільства, аналіз їхнього наукового потенціалу. Тому в умовах становлення українського демократизму соціально-політична активність повинна супроводжувати не лише окремі вчинки громадян, а й усю їхню поведінку, стиль життєдіяльності, стати невід'ємною рисою особистого і колективного характеру. При цьому слід врахувати, що сьогодні в Україні ця діяльність здійснюється на основі протидій між сукупністю політичних прав і обов'язків, що формально надаються державою, і реальними, недостатніми і неоднаковими можливостями для прояву соціально-політичної активності населення країни. Це тим більш значимо, що остання відображає досягнутий рівень залученості населення у процес предметно-практичного, творчого засвоєння соціальної дійсності.

Повнота виміру цього залучення, з нашої точки зору, може бути визначена через системний критерій. Тому його зміст не обмежується сукупністю ознак, що характеризують тільки кількісну сторону, але включає в себе і якісні показники, що знаходяться в діалектичній єдності і взаємозалежності, при визначальній ролі останніх. Якісно-кількісні показники соціально-політичної активності не є чимось остаточним, вони постійно змінюються під впливом розвитку продуктивних сил і виробничих та соціально-політичних відносин. В якості одного з основних показників ефективності соціально-політичної активності може бути використаний показник "продуктивна активність", що знаходить своє відображення в достатньо результативній продуктивній діяльності у відповідності зі станом суспільних, зокрема, політичних відносин.

Зростання соціально-політичної активності репрезентує собою процес складної цілеспрямованої діалектичної взаємодії системи об'єктивних і суб'єктивних чинників, які визначають соціальні, виробничі, духовні умови життєдіяльності

громадян. Необхідного рівня розвитку активності можна досягнути в результаті належного організаційного та методичного забезпечення всього комплексу техніко-технологічних, політико-організаційних, морально-психологічних та інших процесів з боку управлінської частини суспільства. Таким чином, демократична концепція соціально-політичної активності достатньо повно теоретико-методологічно забезпечує потреби сучасного українського суспільства, особливо в умовах перехідної невизначеності.

SOCIAL POLITICAL ACTIVITY, ITS CONTENT AND CONCEPTS

Ihor Nykolyn

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 96-41-47*

The article discusses the essence of social political activity as one of the major political process factors. The idea that social political activity characterizes an individual as a social unit in political process is proved.

Key words: social political activity, political subject, freedom, individual, interest.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002*